

Мр Радоица Лубурић
Историјски институт Црне Горе
Подгорица

ИНФОРМБИРО И СУКОБ СТАЉИН-ТИТО У СВЈЕТЛОСТИ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА

На поратну политичку, економску и војну интеграцију западних земаља под вођством САД, источни блок одговорио је својом институционализацијом — Информбиroom, септембра 1947, СЕВ-ом, јануара 1949, и Варшавским пактом, маја 1955. године.

Тито — идејни творац Информбиroomа

Информбиroom је створен само неколико мјесеци пошто су јединице Црвене армије напустиле Мађарску, Румунију и Бугарску, земље са којима је фебруара 1947. био потписан мировни уговор. Идеју стварања једног новог интернационалног организма комунистичких партија покренуо је Тито приликом свог боравка у Москви, априла 1945. године. Идеја је поново разматрана приликом његовог другог боравка у СССР-у, јуна 1946, када су у делегацији са Титом били Александар Ранковић и Борис Кидрич. Шта ли је то Тито, у ствари, хтио — интернационалну организацију комунистичких партија која не би доводила у питање самосталност било које чланице, организацију без некадашње коминтерновске дисциплине, без обавезности директива, давања мандата, неку врсту консултативног тијела...¹

На савјетовање у Шкљарској Поремби, Стакленој долини близу Вроцлава, у Пољској, позване су партије из земаља за које је Стаљин сматрао да се налазе у његовој интересној сфери, као и двије најјаче комунистичке партије из западних земаља — италијанска и француска. Организација је имала европски

¹ За сједиште Информбиroomа одређен је Београд, у коме је убрзо почео да излази и његов званични орган „За чврсти мир, за народну демократију“.

карактер, јер није обавезивала партије из других дјелова свијета. Грчка партија није позвана, јер се и није налазила у интересној сфери СССР-а, а, уз то, у Грчкој се водио и грађански рат. Чланицом Информбироа није постала албанска партија вјероватно због тога што се радило о младој, тек основаној партији, или што се рачунало да се она налази под јаким утицајем КПЈ, те да преко ове може бити представљена у Информбироу.²

Створивши Информбиро под контролом СКП(б), најјаче и најутицајније партије, Стаљин је преко ове организације, у ствари, хтио да стави под „контролу“ и све друге комунистичке и радничке партије у лагеру, а да при том, на овај начин, у кола своје спољне политике упрегне и неке од најутицајнијих комунистичких партија на Западу. По Стаљиновој замисли, клијешта Информбироа требало је најприје да „стегну“ Југославију и њено политичко руководство на челу са Јосипом Брозом Титом, који се, како је сматрао Стаљин, већ био много осамосталио и „осилио“.

СССР-у је било више него важно да се Југославија одржи као земља под контролом КПЈ, јер се ослањала на Италију, стотинама километара излазила на топла мора, стари сан руских владара, али и да не предузима мјере које би биле супротне совјетској политици, или би јој могле нанијети штету. Као и у рату, Стаљин је тражио контролу југословенске спољне политике и, углавном, у томе успијевао.

Из периода послератне сарадње

Југославија је првих поратних година била једна од земаља које су највише и најактивније сарађивале са СССР-ом. У једном од телеграма упућених својој влади, септембра 1947, амерички амбасадор у Београду саопштавао је како је Југославија „постала највјернијим његовим (совјетским — примј. Р.Л.) савезником и водећом снагом совјетске експанзије комунизма у региону“. Британска дипломатија је примјећивала „да југословенско руководство у великом степену зависи од совјетске подршке у својој унутрашњој политици, без чега би њено руковођење било немогуће“.³ И заиста, у тим годинама, југословенско руководство је у основи потпуно копирало стаљински тоталитарни систем, па је чак и први Устав Југославије по државноправним нормама, на којима се заснивао, био копија Устава СССР-а.

Тијесно се сарађивало и на економском плану. Иако је у 1946. и 1947. години Југославија била повезана економским уگو-

² Стъякалин А. С. *Идеологическая и культурная экспансия сталинизма в Венгрии (вторая половина 1940-х — начало 1950-х годов)*, Славяноведение, № 6, Москва 1992, 15—26.

³ Аникиев А. С. *Югославия в европейской политике великих держав в годы „золотой войны“ (Конец 40-их — начало 50-х годов)*, Славяноведение, № 5, Москва 1992, 61.

ворима, поред СССР-а, и с Албанијом, Шведском, Холандијом, Ираком, Француском, Аустријом, Данском, Египтом, Њемачком, Турском и Финском,⁴ цјелокупна југословенска индустријализација почивала је на вулгарном Стаљиновом концепту „индустријализације и електрификације“, и била ослоњена на СССР. У предвечерје сукоба, у јулу 1947. године, потписани су споразуми о испорукама СССР-а Југославији индустријске опреме, у виду бескаматног кредита, као и Споразум о робном промету и плаћањима роком од двије године. Учешће СССР-а у спољној трговини Југославије, у 1947. години, пела се на 34,8 процената. У привреди, цивилним министарствима и Армији радили су совјетски савјетници⁵ . .

На међународној сцени Југославија је наступала у најтјешњој сарадњи са СССР-ом, нарочито по питању нагомиланих проблема изазваних новим свјетским поретком, који се све више разбуктавао. СССР је Југославији пружао велику помоћ и подршку у питањима њеног територијалног разграничавања, нарочито са Италијом и Аустријом. Но, ту су се већ јавиле прве неподударности у ставовима, у случају тришћанског питања, када је Тито, сматрајући подршку СССР-а недовољном, јавно изразио (истина, у нешто завијеној форми) своје незадовољство. На ову Титову изјаву, до које је дошло у мају 1945. године, Стаљин је одговорио оштро, телеграмски, квалификујући је као „непријатељски испад према СССР-у“.⁶

Несугласице, којих је крајем 1944. и почетком 1945. године било у вези са стратегијом око стварања Балканске федерације убрзо су превазиђене „збијањем редова“ ради супротстављања све моћнијем и интегрисанијем Западу, тако да су обије земље јединствено и најоштрије осудиле фултонски Черчиллов говор, Труманову доктрину и Маршалов план.

Најкраће — односи између Југославије и СССР-а у том периоду били су, споља, више него спектакуларни: изгледали су срдачни, Југославија је нападана као истурени пион СССР-а, Тито је сматран Стаљиновим главним спроводником политике на Балкану. . . У совјетском руководству се истицало да је КПЈ, од свих комунистичких партија, изузев, разумије се, СКП(б), „најзрелија“ и „најиздржљивија“ у „идејно-политичком смислу“. На списку учесника приликом оснивања Информбироа управо је КПЈ била на првом мјесту, и једино је њој припало у „част“ да на том скупу иступи са два реферата, а не са једним, као све друге комунистичке партије. Већ смо рекли, да је за сједиште Информбироа и његовог званичног органа одређен Београд. . . Па шта се заправо те 1948. године, између СССР-а и Југославије де-

⁴ Архив внешней политики Российской Федерации (у даљем тексту АВПРФ), ф. 114, О8, П.16, Д.023. 8—10.

⁵ Архивы раскрывают тайны, Москва, 1991, И. В. Бухаркин, СССР — Югославия: год 1948-й, 166—179.

⁶ Ibid.

сило, на запрепашћење ошамућених људи и изненађење цијелог свијета?

Наговјештај и разбуктавање сукоба

Предисторији овог сукоба несумњиво припада престиж који је Југославија имала у антифашистичког свијету, посебно у земљама тзв. народне демократије. Тито је марта 1946. године посјетио Пољску и Чехословачку и тамо дочекан тријумфално.⁷ Величанствени дочеци поновили су се новембра и децембра 1947. године у Бугарској и Румунији.⁸ Стаљину је сметао Титов посллијератни бљесак, сјај и слава, утицај на Балкану... Ма колико били слични, они су били и у много чему различити. Постојале су не само многе разлике у карактеру и темпераменту, у интелектуалним и личним склоностима, већ и у годинама. Са 56 година, Тито је 1948. године у очима 69-огодишњег Стаљина изгледао скоро као младић. Сујети Стаљина придруживала се љубомора „запостављених“ вођа из лагера на Тита, што је доливало уље на већ гнијалу ватру.

Сукоби су били притајени и без публицитета, и не могу се сводити на идеолошке флоскуле и осуде, изношене у већ свима познатој преписци ЦК СКП(б) са ЦК КПЈ. Била је то идеолошка ескалација суштинских сукоба иза којих је, колико је данас могуће закључити на основу постојећих извора и изведених доказа, стајала тежња Стаљина да украти Тита, да Југославију подведе под своју контролу, омете њен самосталан развитак и стави под пуни надзор њене међународне везе. Тито је био носилац полицентризма у комунистичком покрету, што није могло да не узнемири Стаљина. При томе мислимо на идеје и активности које је он водио у правцу стварања Балканске (јужнословенске) федерације, али под својом доминацијом и на полицентричном принципу, а не на основама дуализма (Југославија и Бугарска), као што су то замишљали Бугари. Тито је можда и сањао федерацију, али такву која би била састављена од Бугарске, Албаније и шест федералних јединица створених на Другом засједању АВНОЈ-а, са само једним вођом — његовим величанством Титом.

У новонасталој ситуацији, Стаљин је форсирао бугарско-југословенску федерацију, као формулу за „укројавање“ Тита, али је његов захтјев, на проширеној сједници Политбироа ЦК КПЈ, почетком марта 1948. године, глатко одбачен као неизводљив, под образложењем да би једна таква федерација, у жеку извршавања Петогодишњег плана, Југославију додатно оптеретила. Одлука југословенске владе о „предислокацији југословенс-

⁷ Архив Јосипа Броза Тита (у даљем тексту: АЈБТ), Канцеларија маршала Југославије (у даљем тексту: КМЈ), I—1/6.

⁸ АЈБТ, КМЈ, I—1/8 и I—1/10.

ке 2. пролетерске пјешадијске дивизије у Албанију“, која је донесена „без учешћа совјетских војних савјетника при Југословенској армији“, још више је разљутила Стаљина.⁹ Колико су ову ситуацију користили западни фактори (путем интрига, потпиривања свађа, ишчекивања да совјетски блок ослаби) данас је тешко закључивати без поузданих извора. Но, увјерени смо да улога сер Чарлса Пика, британског амбасадора у Београду и настављача Маклејнове мисије код Тита, из ових догађаја није могла бити искључена.

Даљи спорови стварали су се сами по себи, а њима су нарочито доприносили Андреј Жданов и једна фракција партијских кадрова у Политбироу, као и Анатолиј Лаврентјев, совјетски амбасадор у Београду. Овај други је, уз војног аташеа Сидоровича, својим извјештајима из Београда, континуирано потпиривао ватру на којој је Стаљин намјеравао да „опамети“ Тита.¹⁰

Међутим, Јосип Броз се показао отпорнијим него што је Стаљин могао и помислити. Рат Јосифа против Јосипа, у коме је стратегија једног одређивала стратегију другог, кренуо је једним током сасвим друкчијим од онога који је био планирао велики Грузин.

Стаљинова пресуда: — „...Тита више неће бити...“

Стаљин је био одвећ самоувјерен, мислећи да ће лако ликвидирати Тита — безмало да ће он сам пасти. Када се, на затвореном засједању XX Конгреса КП СС, фебруара 1956. године, расправљало о Стаљиновом култу личности и његовим посљедицама, Никита Сергејевич Хрушчов је, у свом Специјалном извјештају, о овом сукобу, поред осталог, рекао и сљедеће:

„Сјећам се првих дана када је сукоб између Совјетског Савеза и Југославије вјештачки почео да се распирује. Једном, када сам из Кијева дошао у Москву, Стаљин ме је позвао да га посетим и показујући ми на копију писма које је недавно послао Титу, запитао ме:

— Да ли си ово читао? — И, не чекајући мој одговор, рекао:

— Вот шевелъну мизинцем — и не будет Тито. Он слетит. . .¹¹ . . . Али то се није десило Титу. Ма колико је Стаљин мрдао не само својим малим прстом, но и свим другим, чиме је могао мрдати, Тито није пао. Зашто? Зато што је у спору са југословенским друговима иза Тита стајала држава, стајао народ који је прошао сурову школу борбе за своју слободу и независност, на-

⁹ Вестник Министерства иностранных дел СССР. №6, Москва, 31 марта 1990. г., Конфликт, которого не должно было быть (из истории советско-югославских отношений), Н. Бухаркин, 53—63.

¹⁰ АВПРФ, ф. 202, О.5, П.111, Д.060, 140.

¹¹ Биће довољно да мрднем малим прстом — и Тита више неће бити. Он ће пасти. . .

род који је указивао подршку својим руководиоцима...¹²

Зашто Тито 1948. године није пао?

Тито 1948. није пао зато што је у рату створио своје кадрове, оне који су њему били вјерни. А и сам рат их је „исфилтрирао“ у његову корист. Примајући у јануару 1951. године Џона Кенедија, тадашњег утицајног члана америчког Конгреса (и каснијег предсједника САД), Тито је то „самофилтрирање“ објаснио овако:

„Обрачун са Стаљином био је лакши него што се мисли, зато што је од 12 хиљада предратних комуниста, који су били школовани у Русији или на потпуној оданости Стаљину, свега једна четвртина преживјела рат“.¹³

КПЈ је до 1948. имала око 470 хиљада чланова, одреда нових и младих, којима је Тито био једини вођа. У таквој унутрашњој констелацији снага, Тито је могао да предузима мјере које ће га, уз спољни фактор, „одржати у седлу“. На једној страни је имао идеолошки заслијепљено партијско чланство о величини Стаљина и СССР-а као другој отаџбини, са есхатолошким схватањем социјализма у тој великој земљи, које је Партија, иначе, деценијама развијала, али је на другој могао рачунати на традицију слободе и претежан дио борачког састава који се није мирио са Стаљиновим потцјењивањем и нивелисањем њихових заслуга и заслуга Југославије у тек протутњалом рату. Као ученик и сљедбеник Стаљина, Тито је ушао у сукоб са „московским папом“ и његовим методама „збрисао“ своје дојучерашње другове, саборце и махом прекаљене комунисте, оне који су више вољели Стаљина, „мајку Русију“ или „руски промтир“, него њега. Остаће незапамћено у аналима законитости, да је у току 1949. године, када је УДБА преузимала борбу против нформбироа, у Југославији било 47% невиних ухапшених људи.¹⁴ Овај податак најбоље говори о људима и времену у коме је, како неко рече, „страх висоо у ваздуху“...

¹² *Известия ЦК КПСС*, № 3, Москва, март 1989. г. О култе личности и его последствиях, 154.

¹³ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Агонија две Југославије*, Београд 1991.

¹⁴ *Ibid.*, 297.

Светозар Стојановић је још почетком 70-тих година југословенски отпор Москви оквалификовао „стаљинистичким антистаљинизмом“. У тексту „Од постреволуционарне диктатуре ка социјалистичкој демократији: Југословенски социјализам на раскршћу“, објављеном у часопису »PRA-XIS« 9, бр. 3—4 (1972), на стр. 380—381, о овоме је написао слиједеће:

„Једним другим поводом Сартр је изјавио: 'Трајна је истина да човек мора да постане оно што и његов противник да би могао да се успешно бори против њега'.

У југословенском случају 1948. то није захтевало посебан напор, јер се у великој мери радило о сукобу истог против истог. Зато је југословенски отпор (Москви) дуго имао одлике стаљинистичког антистаљинизма. О томе довољно сведоче изразито стаљинистички методи борбе против домаћих стаљиниста — борбе која је иначе била и остала оправдана“.

Тито није пао ни зато што је знао шта значи Кримски споразум трију вођа из фебруара 1945. о подјели сфера интереса. Рачунао је на британску подршку у смислу успостављања поновне равнотеже, поремећене након свог тајног лета са Виса у Москву, септембра 1944. и закључења Уговора о пријатељству, узajамној помоћи и послеријатној сарадњи са СССР-ом, од 11. априла 1945. године. Рачунало је да ни САД, у борби са главном супарничком силом, на овај догађај не могу остати равнодушне. И није се преварио. Штаб Џорџа Маршала је одмах схватио да „титоизам“ представља „битну слабост у руским експанзионистичким плановима“. Нова фаза те политике била је сажета већ фебруара 1949. у пормули *Keeping Tito afloat*, односно, Одржати Тита на површини, као „живи примјер другим сателитским земљама да је одметање од Москве могуће и исплативо“.¹⁵ Запад, наравно, није био заинтересован да Тито прави — чак и да је хтио — неку демократију у Југославији, већ да изиграва каквог слободног, мислећег, независног комунисту, не би ли тако што успјешније разарао стаљински лагерски монолитизам.

Оно што је у вријеме дешавања изгледало као „преломни“ и „епохални“ догађај, мање од пола вијека касније показало се као трошно, брзоплето суђење у историји која још није била сумирала историјске рачуне. У том свјетлу, „побједа“ од 1948. потпуно је изблиједјела у наше вријеме, остала напор иза којег није стајао еквивалент напретка, демократска обнова и еволуција, већ, штавише, потврђивање једне дегенерисане варијанте тог истог стаљинизма. Ова проблематика предмет је нашег ширег истраживачког пројекта, чије ћемо резултате имати прилике да ускоро саопштимо јавности, кроз двије књиге.

Мр. Радоица Лубурич

— Резюме —

В работе „Информбиро и столкновение Сталин — Тито в свете новых исследований“, попытались коснуться несколько вопросов этого большого события — возникновения Информбиро, послевоенного югославо-советского сотрудничества, признака и воспламенения столкновения, „обвинительного приговора“ Сталина о ликвидации Тито, а также и причин из-за которых Тито, все-таки в 1948. г. не провалился.

Работа, в основном, сделана на основе нашей и иностранной литературы, прежде всего русской и архивных исследований в русских и югославских архивах.

¹⁵ Дарко Бекић, *Југославија у хладном рату*, 62.

